

Rosyjska Misja Prawosławna w Ameryce Północnej. Działalność arcybiskupa Tichona (Bieławina)

Kamila Pawełczyk-Dura

pawelczyk.kamila@wp.pl

Doktor nauk humanistycznych w zakresie religioznawstwa. Autorka monografii *Rosyjskie prawosławie w okresie wczesnosowieckim (1917-1927)*, Lublin 2014. Zainteresowania badawcze autorki oscylują wokół historii rosyjskiego prawosławia, głównie w okresie sowieckim, funkcjonowania kościołów w przestrzeni państw totalitarnych oraz rosyjskiej myśli religijnej, politycznej i społecznej.

Misjonarstwo w Rosji rodziło się, rozwijało i przeobrażało wraz z terytorialną i idącą w ślad za nią religijną ekspansją Imperium Romanowów. Rozszerzanie granic państwa, równoznaczne z wchłanianiem innych organizmów państwowych i narodowych, niesło ze sobą wielorakie implikacje. Zdobywanie nowych, niekiedy odległych od moskiewskiego centrum obszarów, oznaczało przeniesienie na obcy grunt całego aparatu biurokratycznego wraz z reprezentującymi interesy kraju-matki urzędnikami, handlowcami, a także zainteresowanymi w krzewieniu prawosławia kapłanami.

Misjonarze rosyjscy nie zdołali wypracować ogólnego programu działalności ani stworzyć centrum, które koordynowałoby ich pracę. Sukcesy osiągnięte na polu aktywności misyjnej nie były rezultatem prężnego funkcjonowania organizacji cerkiewnej. Brak scentralizowanej struktury organizacyjnej rosyjskiej misji prawosławnej nie ograniczała jednak jej ekspansywności. W XIX wieku dotarła ona na terytorium ówczesnej Japonii, Korei i Chin, do Ziemi Świętej i współczesnego Iranu¹.

¹ Zob. И. Филяновский, *Держись мира и сотвори любовь. Очерки из истории русского православного миссионерства XIX-XX вв.*, Москва 2002; Л. Лебедев, «Колумбы Россские». *Апостольство Русской Православной Церкви в Америке*

Obszarem intensywnie infiltrowanym przez duchownych z Imperium Romanowów były także Stany Zjednoczone.

1. Rosyjska misja prawosławna w Ameryce Północnej

Pierwsi rosyjscy misjonarze – archimandryta Joasaf (Bołotow) oraz ośmiu mnichów z monasterów waałamskiego i koniewskiego – pojawili się na amerykańskiej wyspie Kodiak 24 września 1794 roku². Większość z nich zginęła wkrótce śmiercią męczeńską. Ostatni z misjonarzy, ojciec Gierman wybrał życie pustelnicze i zmarł na jednej z wysepek niedaleko Kodiaku, którą nazywano Nowym Waałamem³. W sierpniu 1970 roku został kanonizowany i ogłoszony pierwszym prawosławnym świętym amerykańskim⁴.

Nowa misja na wyspy alaskańskie została zorganizowana pod koniec 1823 roku. Kilka miesięcy potem na Unalaskę przybył kapłan Joann Wienianow, przyszły metropolita moskiewski. „Apostoł Alaski” rozwinął szeroko zakrojoną działalność misyjną, którą zwieńczyło otwarcie w tym miasteczku już w 1826 roku Soboru Wniebowstąpienia Pańskiego. Świętobliwy Synod Rządzący docenił jego wkład w ewangelizację mieszkańców wysp, za co wyniesiono go do godności protorejera. Pod koniec 1840 roku, po śmierci żony, zdecydował się na postrzyżyny mnisze. Archimandryta Innokentij zaledwie dwa tygodnie później został chirotonizowany na biskupa kamczackiego, kurylskiego i aleuckiego⁵.

(XVIII-XIX wv.), Москва 2003; С.А. Архангелов, *Наши заграничные миссии. Очерк о русских духовных миссиях*, Санкт-Петербург 1899.

² *История Русской Америки в 3 томах*, т. 1, *Основание Русской Америки (1732-1799)*, Н.Н. Болховитинов (red.), Москва 1997, s. 251-277; Д. Григорьев, *От древнего Валаама до Нового Света: Русская православная миссия в Северной Америке*, [w:] *Записки Русской академической группы в США*, Нью-Йорк 1988, т. 21, s. 273-296; *Валаамские миссионеры в Америке (в конце XVIII столетия)*, Санкт-Петербург 1900.

³ В. Чаплин, *Светильник веры и любви – преподобный Герман Аляскинский и его роль в утверждении христианства на американском Севере*, „Журнал Московской Патриархии”, nr 1, 1988, s. 48-52; П.В. Уржумцев, *Прославление старца Германа Аляскинского*, „Журнал Московской Патриархии”, nr 11, 1970, s. 48-50; Михаил (Чуб), *Преподобный Герман Аляскинский, чудотворец*, „Журнал Московской Патриархии”, nr 11, 1970, s. 60-72.

⁴ А.В. Попов, *Российское Православное Зарубежье. История и источники. С приложением систематической библиографии*, Москва 2005, s. 139.

⁵ Евлогий (Смирнов), *Жизнь и апостольские труды митрополита Иннокентия (Вениаминова) 1797-1879*, „Журнал Московской Патриархии”, nr 3, 1975, s. 58-65; В. Фиалкин, *Святитель Иннокентий, митрополит Московс-*

Harmonijny rozwój misji, zorientowany na budowę podstaw materialnych funkcjonowania wspólnoty, nie został zahamowany po 1867 roku. Fakt przesunięcia granic państwowych, spowodowany sprzedażą Stanom Zjednoczonym terytorium Alaski⁶, nie wpłynął na pracę misyjną Kościoła prawosławnego, który utrzymał prawo własności nieruchomości (świątyń i domów modlitwy) pozostających w posiadaniu wspólnoty. Decyzją Świętobliwego Synodu diecezja alaskańska miała corocznie otrzymywać subsydia na bieżącą działalność w wysokości 1% od kwoty transakcji amerykańsko-rosyjskiej, a więc w sumie około 72 000 ówczesnych dolarów amerykańskich (równoważność ponad miliona dzisiejszych dolarów)⁷.

Tak znaczące dofinansowanie misji amerykańskiej podniosło jej prestiż i pozwoliło na dalszy rozwój. W 1870 roku utworzono odrębną diecezję Wysp Aleuckich i Alaski⁸. Siedem lat później, w 1877 roku, pierwsi prawosławni misjonarze amerykańscy zostali wysłani na obszar Kanady, co doprowadziło ostatecznie do zorganizowania w 1905 roku Kanadyjskiej Misji Prawosławnej⁹. Obok infiltracji północnych obszarów kontynentu kapłani alaskańscy zaczęli powoli przenosić swoją działalność na południe – w głąb Stanów, gdzie osiedliła się znacząca diaspora rosyjskich emigrantów. Prawosławne parafie w kontynentalnej części USA pojawiły się w końcu lat 60. XIX wieku. W 1872 roku biskup Joann (Mitropolskij) przeniósł nieoficjalnie swoją katedrę z Sitki (wcześniej Nowoarchangielsk) do San Francisco. Fakt ten Świętobliwy

кий, и его миссионерская деятельность, „Журнал Московской Патриархии”, nr 3, 1979, s. 70-71; tenże, Свяtitель Иннокентий, митрополит Московский, и его миссионерская деятельность, „Журнал Московской Патриархии”, nr 4, 1979, s. 73-77; tenże, Свяtitель Иннокентий, митрополит Московский, и его миссионерская деятельность, „Журнал Московской Патриархии”, nr 5, 1979, s. 73-77; tenże, Свяtitель Иннокентий, митрополит Московский, и его миссионерская деятельность, „Журнал Московской Патриархии”, nr 6, 1979, s. 68-77; Б.И. Пивоваров, О.А. Павлова (орг.), Свяtitель Иннокентий (Вениаминов), митрополит Московский и Коломенский, апостол народов Сибири и Америки. Библиографический справочник, Новосибирск 1997.

⁶ L. Bazyłow, P. Wiczorkiewicz, *Historia Rosji*, Wrocław-Warszawa-Kraków 2005, s. 302.

⁷ А.В. Попов, *Российское Православное Зарубежье...*, dz. cyt., s. 140.

⁸ *Алеутская и Североамериканская епархия*, [w:] Патриарх Московский и всея Руси Алексий II (red.), *Православная энциклопедия*, t. 2, Москва 2000, s. 14-16.

⁹ А.Б. Ефимов, О.В. Ласаева, *Становление православия в Канаде на рубеже XIX-XX вв.*, „Вестник Православного Свято-Тихоновского гуманитарного университета. Серия: История. История Русской Православной Церкви”, nr 4, 2010, s. 60-75.

Synod usankcjonował dopiero w kilka lat później, za czasów następcy Joanna – biskupa Niestora (Zassa)¹⁰.

Reaktywacja struktur zarządu cerkiewnego na zachodnim wybrzeżu stanowiła nowe wyzwanie dla rosyjskich misjonarzy, związane głównie z wielonarodowością i wielowyznaniowością ludności zamieszkującej tę część kraju. Biorąc pod uwagę przeobrażenia zachodzące na poziomie struktury etnicznej wikariatu Rosyjski Kościół Prawosławny znacząco zmodyfikował dotychczasowe priorytety działalności misyjnej. Kapłani zaczęli pracować z greckokatolickimi emigrantami z Galicji, Rusi Węgierskiej i Bukowiny – uciekinierami z Austro-Węgier. Problem unitów polegał na próbach utrzymania w nowych warunkach dotychczasowego rytu i języka liturgii przy jednoczesnej niechęci miejscowych hierarchów rzymskokatolickich wobec przybyszów z Europy Wschodniej¹¹. Wspólnoty etnicznie rusińskie, których do 1894 roku powstało aż trzydzieści, były zarządzane przez przybyłych z ojczyny kapłanów, przyjeżdżających do Ameryki wraz z całym swoimi rodzinami. Obecność żonatego duchowieństwa budziła zgorznienie wśród biskupów katolickich, którzy interweniowali w tej sprawie u samego papieża. Decyzja Leona XIII o podporządkowywaniu kapłanów unickich hierarchom obrządku łacińskiego i zakazie sprawowania nabożeństw przez żonaty duchownych spotkała się z oporem mniejszości rusińskiej¹².

Nieprzychylnie stanowisko strony katolickiej wobec unitów wymusiło na tych ostatnich konieczność szukania rozwiązań alternatywnych. Wspólnota greckokatolicka w Minneapolis (stan Minnesota), kierowana przez księdza Aleksego Totha, po kolejnej kłęsce rozmów z rzymskokatolickim biskupem Johnem Irelandem zwróciła się do rosyjskiego biskupa Władimira (Sokołowskiego) z prośbą o przyjęcie ich na łono Cerkwi prawosławnej¹³. W protokole zebrania pierwszego Zjazdu Duchowieństwa Rusinów Obrządku Greckokatolickiego z 29 października 1890 roku pisano: „Prosimy Was (...) wziąć nas pod

¹⁰ А.В. Попов, *Российское Православное Зарубежье...*, dz. cyt., s. 142.

¹¹ W. Osadczy, *Święta Ruś. Rozwój i oddziaływanie idei prawosławia w Galicji*, Lublin 2007, s. 255-256.

¹² Tamże, s. 257-259; V. Viaene, *The papacy and the new world order. Vatican diplomacy, catholic opinion and international politics at the time of Leo XIII*, Leuven 2005, s. 461-462.

¹³ K.S. Russin, *Father Alexis G. Toth and the Wilkes-Barre litigations*, „St. Vladimir's Theological Quarterly”, nr 3, 1972, s. 128-149; M.R. O'Connell, *John Ireland and the American Catholic Church*, Minnesota 1988; G.A. Grey, *Portrety świętych Ameryki*, tłum. J. Charkiewicz, Warszawa 2003, s. 49-52.

waszą jurysdykcję i nie oddawać pod opiekę działających tutaj biskupów łacińskich”¹⁴. Postanowieniem zebrania ksiądz Toth wystosował list do wiernych, w którym wyjaśniał cel i sens konwersji na prawosławie, wskazując głównie na możliwość pielęgnowania własnej tradycji liturgicznej. Wspólnota minneapolisitańska, licząca w sumie około czterysta osób, 25 marca 1891 roku złożyła prawosławne wyznanie wiary¹⁵. Dało to początek masowym konwersjom unitów na prawosławie, na które równie przychylnie spoglądał następca biskupa Władimira – biskup Nikołaj (Ziorow)¹⁶.

2. Działalność arcybiskupa Tichona (Biełławina)

30 listopada 1898 roku do San Francisco przybył nowy nominat na biskupa – Tichon (Biełławin)¹⁷. Wasilij Iwanowicz Biełławin¹⁸ urodził się 19 stycznia 1865 roku w miejscowości Klin, położonej w ujeździe toropieckim guberni pskowskiej. Wielodzietna rodzina Iwana (Joanna) Timofiejewicza i Anny Gawriłowny zamieszkiwała nieopodal cerkwi pod wezwaniem Zmartwychwstania Pańskiego, której proboszczem był ojciec Wasilija. W 1869 roku Biełławinowie opuścili Klin i przenieśli się, z powodu objęcia przez ojca funkcji proboszcza w cerkwi pod wezwaniem Przemienienia Pańskiego, do Toropca¹⁹.

Wasilij jako jedyny z trzech synów duchownego parafialnego pielęgnował rodzinne tradycje kapłańskie (przodkowie przyszłego patriarchy ze strony ojca byli psalmistami w cerkwi Trójcy Świętej w Borkach)²⁰. W wieku dziewięciu lat chłopiec rozpoczął naukę w toropieckiej

¹⁴ А.В. Попов, *Российское Православное Зарубежье...*, dz. cyt., s. 142-143.

¹⁵ W. Osadczy, *Święta Ruś...*, dz. cyt., s. 250-260.

¹⁶ А.В. Попов, *Российское Православное Зарубежье...*, dz. cyt., s. 143.

¹⁷ *Прибытие Преосвященного Тихона в Сан-Франциско и отъезд Преосвященного Николая*, „Американский православный вестник”, nr 2, 1899, s. 57-59.

¹⁸ Rozpowszechniona wersja Biełławin jest wynikiem błędnego zapisywania nazwiska patriarchy w dokumentach sowieckich. Zob. М.И. Одинцов, *Русские патриархи XX века. Судьбы Отечества и Церкви на страницах архивных документов*, Moskwa 1999, s. 17; Н.А. Кривова (opr.), *Следственное дело патриарха Тихона. Сборник документов по материалам Центрального архива ФСБ Российской Федерации*, Moskwa 2000, s. 10.

¹⁹ М.И. Вострышев, *Патриарх Тихон*, Moskwa 2009, s. 7-14; Ю.Г. Попов, *Торонец Патриарха Тихона*, Торонец 2000; Н.С. Новиков, *Колыбель опального патриарха*, Псков 1999; tenże, *Родословное древо святителя Тихона*, „Московский церковный вестник”, nr 4, 1992, s. 32-72; tenże, *Мать Патриарха*, „Наука и религия”, nr 3, 1998, s. 11-13.

²⁰ А.А. Бовкато, *К истории семьи Беллавиных*, „Вестник Православного Свя-

szkole cerkiewnej, którą kontynuował od 1878 roku w pskowskim seminarium duchownym. Sześć lat później wzorowy absolwent seminarium zdał egzaminy wstępne do Petersburskiej Akademii Duchownej²¹. W 1888 roku, bezpośrednio po uzyskaniu dyplomu za pracę *Quesnel i jego stosunek wobec jansenizmu*, Biełławin podjął pracę wykładowcy teologii systematycznej (zwłaszcza dogmatycznej i moralnej) oraz języka francuskiego w pskowskim seminarium. 14 grudnia 1891 roku złożył śluby zakonne przyjmując, na cześć zadońskiego cudotwórcy, imię Tichon. Ceremonię postrzyżyn celebrował biskup Giermogien (Dobronrawin). Następnego dnia w Soborze Katedralnym został wyświęcony na hierodiakona, a 22 grudnia otrzymał godność hieromnicha²².

Z awansami w hierarchii cerkiewnej związane były zmiany w statusie naukowym. 17 marca 1892 roku został mianowany inspektorem (prorektorem) chełmskiego seminarium duchownego. 24 lipca archimandrytę Tichona wybrano rektorem seminarium w Kazaniu. Funkcję tę pełnił stosunkowo krótko, bo zaledwie trzy tygodnie, po czym został wyznaczony na przełożonego uczelni chełmskiej²³. W życiu przyszłego hierarchy okres ten był czasem znacznej aktywności dydaktycznej i administracyjnej. Tichon był członkiem Bractwa Chełmskiej Ikony Matki Bożej, cenzorem wydawnictw tejże instytucji, przewodniczącym Diecezjalnej Rady Szkolnej i dziekanem żeńskich klasztorów w diecezji chełmsko-warszawskiej²⁴. Metropolita Jewłogij (Georgijewski) pisał:

то-Тихоновского Гуманитарного Университета. Серия: История. История Русской Православной Церкви”, nr 2, 2006, s. 11-16.

²¹ М.И. Вострышев, *Божий избранник. Крестный путь Святителя Тихона, Патриарха Московского и всея России*, Москва 1990, s. 6; tenże, *Святитель Тихон. Крестный путь Патриарха Московского и всея России*, Москва 1994, s. 5. Z okresu szkolnego Wasilija zachowała się interesująca anegdota. Przykładowy uczeń, wykazujący zainteresowanie teologią i niezwykle pobożny młodzieniec był bardzo lubiany przez swoich szkolnych kolegów. Równieśnicy z seminarium żartobliwie nazywali go „arcybiskupem”, w Akademii otrzymał przydomek „patriarcha”. Zob. М.Е. Губонин (opr.), *Современники о патриархе Тихоне*, Москва 2007, t. 2, s. 469.

²² *Жизнеописание Святейшего Патриарха Московского и всея Руси Тихона*, [w:] С.С. Бычков (red.), *Святые Земли Русской. Тысячелетие Русской святости. Жития и жизнеописания*, Москва 2002, s. 436-472; Владислав (Цыпин), *История Русской Церкви. Синодальный и новейший периоды (1700-2005)*, Москва 2007, s. 346.

²³ М.И. Вострышев, *Патриарх Тихон...*, dz. cyt., s. 14-26.

²⁴ Zob. В. Петрозолін-Сковроńska (red.), *Nowa encyklopedia powszechna PWN*, Warszawa 1997, t. 6, s. 384; М.И. Вострышев, *Божий избранник...*, dz. cyt., s. 8; tenże, *Святитель Тихон...*, dz. cyt., s. 8.

„Archimandryta Tichon był człowiekiem bardzo popularnym, zarówno w seminarium, jak też wśród prawosławnych. Miejscowi duchowni zapraszali go na lokalne święta. Uprzejmy i sympatyczny, był wszędzie mile widzianym gościem, wszystkich przyciągał swoją osobą (...). Pełniąc funkcję rektora umiał nawiązać bezpośredni kontakt z wiernymi. Tę drogę wskazał i mnie. Będąc już biskupem jeszcze bardziej pogłębił swój związek z wierzącymi i stał się dla Chełmszczyzny prawdziwie «swoim» arcybiskupem. W czasie moich podróży po diecezji wielokrotnie słyszałem o nim najserdeczniejsze opinie, zarówno ze strony duchowieństwa, jak i parafian”²⁵.

Zaangażowanie młodego archimandryty w sprawy wspólnoty zostało docenione przez arcybiskupa chełmskiego i warszawskiego Flawiana (Horodeckiego), który już w grudniu 1896 roku poprosił Świętobliwy Synod o nominację biskupią dla Tichona. Tichon otrzymał ją w roku następnym²⁶. Ceremonia święceń miała miejsce 19 października 1897 roku w Ławrze świętego Aleksandra Newskiego w Petersburgu. Chirotonii dokonał ówczesny metropolita petersburski i ładocki, Palladij (Rajew-Pisarijew) w obecności arcybiskupa kazańskiego Arsenija (Briancewa), finlandzkiego Antonija (Wadkowskiego) oraz biskupa narewskiego Joanna (Kratirowa)²⁷.

Nowy biskup pomocniczy diecezji chełmsko-warszawskiej z tytułem biskupa lubelskiego pełnił posługę zaledwie rok. Prawdopodobną przyczyną nagłego odwołania z zajmowanego stanowiska był konflikt natury personalnej na tle dokonanej przez Tichona wizytacji w żeńskim monasterze Narodzenia Matki Bożej w Leśnej Podlaskiej. Podczas kontroli biskup wykrył pewne nieprawidłowości w pracy ad-

²⁵ Cyt. [za:] *Следственное дело патриарха Тихона...*, dz. cyt., s. 11. Zob. też Илья (Соловьёв) (op.), *Святейший Патриарх Московский и всея России Тихон в воспоминаниях современников*, Москва 2000; О.И. Подобедова, *Воспоминания о Патриархе Тихоне*, [w:] В.Н. Воробьев (red.), *Ежегодная богословская конференция Православного Свято-Тихоновского Богословского Института. Материалы*, Москва 1996, s. 363-362; Анастасий (Грибановский), *Святейший патриарх Тихон, характер его личности и деятельности*, „Православная жизнь”, nr 4, 1950, s. 12-35.

²⁶ *Уведомление епископу Тихону из Св. Синода о пожаловании ему Государем Императором Николаем II полного архиерейского облачения*, публ. Н.А. Кривошеева, „Богословский сборник”, nr 6, 2000, s. 82; T. Czekalski, *Od radykalizmu do zniewolenia. Cerkiew rosyjska w latach 1917-1927*, „Więź”, nr 2, 1992, s. 59.

²⁷ М.И. Вострышев, *Божий избранник...*, dz. cyt., s. 9; tenże, *Святитель Тихон...*, dz. cyt., s. 9; Владислав (Цыпин), *История Русской Церкви...*, dz. cyt., s. 346-347.

ministracyjnej klasztoru, o czym poinformował ordynariusza diecezji. Negatywne wyniki kontroli wywołały reakcję przełożonej. Iłumenia Katarzyna (Jerafimowska), pochodząca z bogatej i wpływowej rodziny arystokratycznej, złożyła zażalenie na młodego biskupa. Wkrótce dokonano poważnych zmian w zarządzie diecezją. Arcybiskup Flawian został przeniesiony na katedrę kartlińską i kachetyńską, a jego biskupa pomocniczego 14 września 1898 roku mianowano biskupem aleuckim i alaskańskim.

W swym pierwszym kazaniu wygłoszonym z okazji wstąpienia na katedrę nowo mianowany hierarcha powiedział:

„Do Cerkwi Chrystusowej, dzięki niewysłowionej miłości Bożej, zostali wezwani także poganie, zasiedlający granice Alaski i wysp aleuckich. Zawezwali ich i oświecili światłem wiary Chrystusowej mnisi waałamscy, którzy pierwsi zasiali tutaj ziarna ewangelizacji. Święte ich dzieło kontynuowali następcy – pasterze i arcybiskupi aleucy, a pośród nich protojerej Joann Wieniaminow (później Innokentij, metropolita moskiewski) i mój poprzednik – przewielebny Nikołaj, mąż silny słowem i czynem. Wolą Bożą zostałem tutaj wezwany i ja, niegodny służenia apostołskiego (...)”²⁸.

Objęcie katedry aleuckiej i alaskańskiej miało dla Tichona wymiar zarówno praktyczny, jak i moralny: zarząd wspólnotą był obciążony powinnościami i zobowiązaniami względem Kościoła rosyjskiego, poszczególnych wiernych i narodu amerykańskiego jako całości. Dążenie kapłana do budowy w różnicowanym wewnątrznie społeczeństwie poczucia dyscypliny, pokory oraz żarliwości religijnej przybierało formę konkretnych działań: dotacji finansowych, tworzenia szkół parafialnych, budowy nowych świątyń, wskrzeszenia nurtu homiletycznego w działalności duszpasterskiej i wzmacnianiu statusu duchownych²⁹. Z jego inicjatywy wzniesiono Sobór świętego Mikołaja na Manhattanie³⁰. Nowojorska parafia została zorganizowana w 1894

²⁸ Сергей (Широков), *Святитель Тихон Патриарх Московский Просветитель Америки*, Москва 2009, s. 189.

²⁹ А.Б. Ефимов, Д.А. Минин, *Начало служения Святителя Тихона (Беллавина) на Американской Земле*, [w:] В.Н. Воробьев (red.), *XV Ежегодная богословская конференция Православного Свято-Тихоновского Богословского Института. Материалы*, Москва 2006, t. 2, s. 32-40.

³⁰ Владислав (Цыпин), *История Русской Церкви...*, dz. cyt., s. 347. Zob. też *Речь Его Превосвященства, Превосвященнейшего Епископа Алеутского и Северо-Американского при освящении Нью-Йоркской Свято-Николаевской церкви*,

roku, kiedy to utworzono bractwo pod wezwaniem Bogurodzicy. Pierwszy dom modlitwy, przynależący do tamtejszej wspólnoty, mieścił się na drugim piętrze domu komunalnego, między stołówką a pralnią. W styczniu 1901 roku, za zgodą cara, w całej Rosji zorganizowano zbiórkę pieniędzy na budowę soboru w Nowym Jorku. Dzięki hojności współbraci we wrześniu zakupiono plac i rozpoczęto pierwsze prace nad budową samej świątyni, a także przyległych do niej lokali typografii, szkoły i innych. Koszt całkowity inwestycji wyliczono na 57 000 dolarów³¹.

Obok kościołów otwierano szkoły religijne, organizowano przytulki dla sierot, budowano klasztory³². Ważnym wydarzeniem w historii amerykańskiego prawosławia było utworzenie w Minneapolis seminarium duchowego, powołanie do życia pierwszego klasztoru w South Canaan oraz przeniesienie katedry biskupiej z San Francisco do Nowego Jorku³³. Szczególnie znaczenie dla wspólnoty amerykańskiej miało opublikowanie w angielskiej wersji językowej *Shużebnika* – księgi zawierającej teksty nabożeństw. Za tłumaczenie i ogólną działalność misyjną Tichon został odznaczony honorowym tytułem doktora teologii (*an honorary doctorate*)³⁴.

Hierarcha z właściwą sobie energią zajął się także zarządem i administracją. Podobnie jak na poprzednich stanowiskach, większość czasu poświęcał objazdom parafii podlegających jego jurysdykcji. W ciągu pierwszego roku odwiedził osobiście większość świątyń diecezjalnych. Celem tych podróży była duszpasterska wizytacja wspólnot lokalnych – duchowieństwa i wiernych. Dobra praca administracyjna, zaangażowanie w sprawę Kościoła, a przede wszystkim żarliwa postęga kapłańska przyniosły mu uznanie ze strony wiernych i naczelnych władz cerkiewnych³⁵.

„Американский православный вестник”, nr 22, 1902, s. 458-460.

³¹ Сергей (Широков), *Святитель Тихон...*, dz. cyt., s. 64-66.

³² С.С. Бычков, *Большевики против Русской Церкви. Очерки по истории Русской Церкви (1917-1941 гг.)*, Москва 2006, t. 2, s. 151.

³³ А.Н. Кашеваров, *Православная Российская Церковь и Советское государство (1917-1922)*, Москва 2005, s. 77; М.И. Вострышев, *Божий избранник...*, dz. cyt., s. 13-18; А.В. Попов (opr.), *Американский период жизни и деятельности святителя Тихона. Первые годы служения епископа Тихона в Соединенных Штатах Северной Америки*, Санкт-Петербург 2008; tenże (opr.), *Письма святителя Тихона. Американский период жизни и деятельности святителя Тихона Московского*, Санкт-Петербург 2010.

³⁴ Сергей (Широков), *Святитель Тихон...*, dz. cyt., s. 64.

³⁵ Рор. *Путешествие Его Преосвященства Преосвященнейшего Тихона, Епископа Алеутского и Северо-Американского, по Восточным Штатам Америки*,

Rozbudowa struktur kościelnych przyczyniła się do zmiany nazwy diecezji w 1900 roku na diecezję Ameryki Północnej i Alaski. Analogicznie, Tichon otrzymał tytuł biskupa alaskańskiego i północnoamerykańskiego. 5 maja 1905 roku został arcybiskupem³⁶. Biskupem pomocniczym Świątobliwy Synod mianował Innokentija (Pustynskiego). W 1903 roku na ziemi amerykańskiej konsekrowano pierwszego prawosławnego biskupa – Raphaela (Hawaweeny)³⁷. Dokonywane chirotonie były świadectwem wzrostu znaczenia prawosławia w Ameryce i miały swoje odzwierciedlenie w procesie usamodzielnienia się Cerkwi prawosławnej w Ameryce³⁸.

W raporcie z działalności Kościoła w Ameryce w roku kalendarzowym 1905, przygotowanym na żądanie Świątobliwego Synodu Rządzącego, Tichon skrupulatnie wyliczał dane pokazujące tempo rozwoju prawosławia na kontynencie. Statystyka, przytoczona w powyższym dokumencie, przedstawiała się następująco:

„Американский православный вестник”, nr 15, 1901; *Пребывание Его Высокопреосвященства, Высокопреосвящ. Тихона в Свято-Тихоновской обители и посещение соседних приходов*, „Американский православный вестник”, nr 17, 1906.

³⁶ Российский государственный исторический архив (dalej: РГИА), Канцелярия Синода, *Ходатайство Преосвященного Алеутского о переименовании епархии в Алеутскую и Северо-Американскую*, zesp. 796, inw. 180, sygn. 3686. Decyzją Świątobliwego Synodu, obradującego dnia 6 maja 1900 roku, biskup aleucki i północnoamerykański „z uwagi na gorliwą posługę i szczególną działalność” został wyniesiony do godności arcybiskupiej („Американский православный вестник”, nr 10, 1905, s. 183).

³⁷ РГИА, Канцелярия Синода, *Представление Тихона, епископа Алеутского и Северо-Американского, о возведении начальника сиро-арабской миссии в Северной Америке архим. Рафаила в сан еп. Бруклинского*, zesp. 796, inw. 184, sygn. 5434.

³⁸ А.В. Попов, *Российское Православное Зарубежье...*, dz. cyt., s. 143-146. Por. А.Б. Ефимов, Д.А. Минин, *Состояние Алеутской и Аляскинской епархии к приезду святителя Тихона (Беллавина) на Американскую землю в 1898*, [w:] В.Н. Воробьев (red.), *XIV Ежегодная богословская конференция Православного Свято-Тихоновского Богословского Института. Материалы*, Москва 2004, t. 2, s. 464-473.

Tabela 1. Stan diecezji Ameryki Północnej i Alaski na rok 1905

Duchowieństwo	3 archimandrytów
	3 protojerejów
	13 hieromnichów
	53 kapłanów
	3 hierodiakonów
	3 diakonów
	38 psalmistów
Parafianie	55 000 osób, w tym 27 353 narodowości rosyjskiej, 7801 Galicjan, 5016 Rusinów zakarpackich
Świątynie	72 cerkwie
	83 czasownie i domy modlitwy
Bractwa	80 zrzeszeń z 2 600 członkami
Szkoły	80 placówek edukacyjnych o charakterze religijnym, w których uczyło się blisko 2 100 dzieci

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Алеутский отчет, „Богостовский сборник”, nr 6, 1906, s. 180-205.

Przyszły patriarcha czuł się duchowym spadkobiercą biskupów aleuckich i alaskańskich, pragnącym kontynuować ich dzieło ewangelizacji wśród mieszkańców Nowego Świata. Niemniej jednak w swojej posłudze misyjnej wyszedł poza drogi wytyczone przez poprzedników³⁹. Rozszerzenie granic tamtejszej diecezji oraz zwiększenie liczby wiernych, przybyłych do Ameryki z różnych części Europy, wymuszały nowe formy i metody działania⁴⁰. O swoistym programie reformy cerkiewnej na terytorium pozostającym w jego jurysdykcji pisał:

³⁹ Сергей (Широков), *Миссионерское служение святителя Тихона в Северной Америке*, „Журнал Московской Патриархии”, nr 4, 1990, s. 67-70.

⁴⁰ Zob. П.А. Хайруллина, *Русская Православная Церковь в США: поиск путей модернизации и деятельность свт. Тихона (Белавина). Последняя треть XIX-начало XX вв.*, [диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук], Челябинск 2004; А.С. Соколов, *Экономическая и религиозная эмиграция из Российской империи в Америку в конце XIX века*, „Факты и версии: Историко-культурологический альманах. Исследования и материалы”, Санкт-Петербург 2002, s. 7-13.

„Problem w tym, że w jej skład [diecezji – KPD] wchodzi nie tylko różne narodowości, ale też różne Kościoły prawosławne, które pomimo jedności wiary utrzymują swoje tradycje dotyczące kanonów, liturgii, życia religijnego. Są one dla nich bardzo ważne i do przyjęcia z ogólnoprawosławnego punktu widzenia. Dlatego nie przypisuję sobie prawa do naruszania narodowego charakteru tutejszych Kościołów. Przeciwnie, staram się je chronić, dając im możliwość bezpośredniego podporządkowania się osobom o tej samej narodowości... Na swoim terytorium każdy z nich jest samodzielny, ale sprawy wspólne całej Cerkwi amerykańskiej powinny być dyskutowane soborowo pod przewodnictwem rosyjskiego arcybiskupa”⁴¹.

W ślad za powyższą deklaracją Tichon postulował zmiany na poziomie struktur zarządu cerkiewnego i podziału administracyjnego, głosząc konieczność nadania autonomii poszczególnym Kościołom. Niezależność, wyrażona w postaci egzarchatu, miała być nadana archibiskupstwu nowojorskiemu, będącemu władzą zwierzchnią dla wszystkich wspólnot amerykańskich i kanadyjskich oraz czterem biskupstwom: alaskańskiemu (rosyjskiemu), brooklyńskiemu (syrzyjskiemu), chicagowskiemu (serbskiemu) i greckiemu. W ten sposób Kościół stworzony dla potrzeb duchownych rosyjskich emigrantów stałby się rzeczywistą Cerkwią lokalną, zorientowaną na wrażliwość religijną wszystkich członków wspólnoty, bez względu na narodowość, język i kulturę⁴².

Autokefaliczne dążenia hierarchy znalazły wydzwięk w pracach nad organizacją zjazdu duchowieństwa i wiernych, planowanego na 1905 rok. Jego celem pierwotnym miała być publiczna dyskusja nad reformami w sferze organizacji życia cerkiewnego, odpowiadającymi zarysowanemu wyżej projektowi zmian prawno-administracyjnych. Z powodu trudności finansowych realizacja tego zamierzenia nastąpiła dopiero dwa lata później. 20 lutego 1907 roku w Cerkwi pod wezwaniem Jana Chrzciciela w Mayfield w stanie Pensylwania otwarto Wszechamerykański Sobór Cerkiewny⁴³.

⁴¹ Сергей (Широков), *Святитель Тихон...*, dz. cyt., s. 62.

⁴² А. Кравецкий, *Церковная миссия в эпоху перемен (между проповедью и диалогом)*, Москва 2012, s. 395; А.В. Попов, *Российское Православное Зарубежье...*, dz. cyt., s. 146.

⁴³ D. Pospelovsky, *The Russian Church under the Soviet regime 1917-1982*, Crestwood 1984, s. 279; M. Stokoe, L. Kishkovsky, *Orthodox Christians in North America 1794-1994*, Syosett-New York 1995, s. 38; Сергей (Широков), *Святитель Тихон...*, dz. cyt., s. 63; М.И. Вострышев, *Божий избранник...*, dz. cyt.,

Tichon, zwracając się do zgromadzonych w świątyni duchownych i wiernych, podjął trzy podstawowe kwestie, które wyznaczyły kierunek prac Soboru. Pierwsze z nich, korespondujące z zamiarem utworzenia egzarchatu, dotyczyło statusu prawosławia na kontynencie amerykańskim. Drugie, wywodzące się bezpośrednio z wcześniejszego, oscyloowało wokół problemu poszukiwania dróg wybiecia się na niezależność i organizacji autokefalicznych struktur zarządu Kościołem w Ameryce. Trzecie wreszcie, najbardziej interesujące z punktu widzenia badanego problemu, określało możliwości rozszerzenia i udoskonalenia ewangelizacji misyjnej⁴⁴.

Prawosławie ma świadomość, twierdził Tichon, że jest prawdziwym, misyjnym Kościołem, posiadającym pełnię autentycznej prawdy w Duchu Świętym. Z tego aksjomatu wypływało jego podejście do funkcjonujących w Nowym Świecie odłamów chrześcijaństwa. Zadaniem, jakie postawił duchowny przed amerykańskimi wspólnotami, było włączenie innych Kościołów i związków wyznaniowych w jeden strumień powszechnego prawosławia⁴⁵. Postulat ów nie był jedynie wynikiem prozelityzmu lub imperializmu, ale logicznym wnioskiem wypływającym z przekonania kapłana, że wiara jest jedna i nie może być mierzona półprawdami. Jej ochrona i wyznawanie jest dla Tichona warunkiem niezbędnym i koniecznym przynależności do wspólnoty prawosławnych. Owa *koinonia* – podkreślał – budowana jest jednością wiernych ze swoimi pasterzami, stanowiącą podstawę żywego, ewangelizującego organizmu Kościoła prawosławnego. Jest to jedność rzeczywista, zbudowana na więzach organicznych, zgodna z rozwijającą się historycznie misyjnością Cerkwi jako organizacji ponadindywidualnej⁴⁶.

Nauczanie Cerkwi, zdaniem hierarchy, jest wezwaniem Chrystusa kierowanym do każdego człowieka. Nie zamyka się ono jednak w ściśle ustalonych schematach i regułach. Bycie chrześcijaninem oznacza przyjęcie życia wspólnotowego, uznanie jedności wiary prawdziwej, ogłoszonej światu przez Apostołów. Poprzez wiarę – podkreślał

s. 17-18; tenże, *Святитель Тихон...*, dz. cyt., s. 17-18.

⁴⁴ Сергей (Широков), *Слово Православия в Америке. Проповеди и поучения святителя Тихона, Патриарха Московского и всея Руси, просветителя Северной Америки*, Москва 2001, s. 197-198.

⁴⁵ С.А. Беляев, *Американское служение патриарха Тихона (1898-1907)*, [w:] *Проблемы экуменизма и миссионерской практики. Сборник научных трудов*, Москва 1996, s. 147-155.

⁴⁶ И. Мейендорф, *Святейший патриарх Тихон, служитель единства церкви*, „Православная беседа”, nr 2, 1993, s. 9-13.

- możliwym staje się pełne uczestnictwo w Kościele. Jest ono także zadaniem, misją, o której w kazaniu wygłoszonym w *święto Zwycięstwa Prawosławia*, przypadające w pierwszą niedzielę Wielkiego Postu, Tichon mówił:

„Święcie zachowując wiarę prawosławną, ludzie powinni troszczyć się także o szerzenie jej wśród innowierców. Chrystus Zbawiciel powiedział, że zapaliwszy świecę nie stawiaj się jej pod korcem, ale na świeczniku, żeby wszystkim świeciła (Mt 5,15). Nie po to niesione jest światło prawosławnej wiary, żeby świecić małemu gronu ludzi. Nie, Kościół prawosławny jest powszechny; pamięta on o przykazaniu swojego Założyciela: «Idźcie na cały świat i ogłoście Ewangelię każdemu stworzeniu», «Idźcie i nauczajcie wszystkie narody» (Mt 16,15; 28,19). Jego duchowym bogactwem, prawdą, światłem i radością musimy dzielić się z tymi, którzy nie posiadają tych dóbr. I jest to obowiązek nie tylko duszpasterzy i misjonarzy, ale również osób świeckich, gdyż Kościół Chrystusowy, według mądrego porównania Apostoła Pawła, jest ciałem, a w życie ciała jest zaangażowany każdy jego członek⁴⁷.

Potrzeba nierozzerwalnej, niepodlegającej zewnętrznym i wewnętrznym zmianom religijnej wspólnotowości stanowiła fundament jego posługi biskupiej. Wyrażała się w perspektywicznym dążeniu do zachowania tego, co jest nienaruszalne i niezienne - dogmatów, kanonów, tradycji. Oznaczała pielęgnowanie **idealów prawdziwie chrześcijańskich, głoszonych w nauce jednego, świętego, powszechnego i apostołskiego Kościoła** prawosławnego. Zmiany zachodzące w sferze społecznej, określane elementami rozwoju dziejowego państwa amerykańskiego, warunkowały rozwój duszpasterskiej misji i apostołskiego posłannictwa Cerkwi na kontynencie⁴⁸.

Powyższe przesłanie, podsumowujące całość programu misyjnego arcybiskupa alaskańskiego i północnoamerykańskiego Tichona (Biełławina), hierarcha wypowiedział dokładnie 9 marca 1907 roku,

⁴⁷ Сергей (Широков), *Святитель Тихон...*, dz. cyt., s. 231.

⁴⁸ Zob. D. Pospelovsky, *The Orthodox Church in the history of Russia*, Crestwood 1998, s. 166; G.A. Grey, *Portrety świętych...*, dz. cyt., s. 49-52; A.B. Попов (opr.), *Американский период жизни и деятельности святителя Тихона Московского 1898-1904 гг.*, Санкт-Петербург 2011; А.Б. Ефимов, *Начало служения святителя Тихона (Беллавина) на американской земле*, [w:] В.Н. Воробьев (red.), *Ежегодная богословская конференция Православного Свято-Тихоновского Богословского Института. Материалы*, Москва 1998, t. 2, s. 32-39.

w czasie ostatniej liturgii odprawionej na kontynencie amerykańskim. Kilka dni wcześniej kapłan otrzymał informację o przeniesieniu na katedrę jarosławską i rostowską⁴⁹.

Tichon pozostawiał wspólnotę amerykańską w pełni ukształtowaną, posiadającą sprawnie zorganizowane organizacyjne zaplecze, stałą bazę materialną oraz znaczny potencjał rozwojowy. Dzięki tym możliwościom w ciągu kilkudziesięciu następnych lat prawosławie na kontynencie północnoamerykańskim rozprzestrzeniło się na całym olbrzymim terytorium Stanów Zjednoczonych i Kanady, a tamtejszy Kościół prawosławny uzyskał w 1970 roku status autokefalii. Kościół Prawosławny w Ameryce, gdyż taką nazwę nosi współcześnie, pozostaje kontynuatorem tradycji misji prowadzonych na kontynencie amerykańskim przez Rosyjski Kościół Prawosławny, począwszy od końca XVIII wieku.

KAMILA PAWEŁCZYK-DURA

**Rosyjska Misja Prawosławna w Ameryce Północnej.
Działalność arcybiskupa Tichona (Bieławina)**

Streszczenie

Niniejszy artykuł poświęcony został działalności prawosławnych misjonarzy rosyjskich na kontynencie północnoamerykańskim. Zakres chronologiczny badań objął okres od końca XVIII do początków XX wieku, a więc czas ponad stuletniego kształtowania się struktur Kościoła rosyjskiego w Ameryce. Dziedzictwo misji prawosławnych przedstawione zostało szczegółowo w oparciu o życie i działalność arcybiskupa alaskańskiego i północnoamerykańskiego, przyszłego patriarchy Moskwy i Wszechrosji Tichona (Bieławina). Motywacje, program działań, metody, a nade wszystko rezultaty aktywności podejmowanej przez tego duchownego na obszarze Stanów Zjednoczonych przeanalizowano na tle potrzeb, potencjału rozwojowego i oczekiwań tamtejszej wspólnoty. Głównie jednak skupiono się na kaznodziejskiej i organizacyjnej płaszczyźnie działań Tichona oraz ocenie ich rezultatów w kontekście rozprzestrzeniania się prawosławia na całym olbrzymim terytorium Ameryki Północnej.

⁴⁹ М.Е. Губонин (орг.), *Современники о патриархе Тихоне*, Москва 2007, т. 1, s. 184; Н.С. Борисов, *Святитель Тихон во главе Ярославской епархии*, „Журнал Московской Патриархии”, nr 6, 2005, s. 75-79.

Słowa kluczowe: Tichon (Biellawin), misja prawosławna, Imperium Romanowów, Kościół prawosławny w Ameryce.

KAMILA PAWEŁCZYK-DURA

**Russian Orthodox Mission in North America.
Archbishop Tikhon's (Bellavin) Activity**

Abstract

This article is devoted to the activities of the Russian Orthodox missionaries in North America. The chronological scope of the study covered the period from the late eighteenth to the early twentieth century, that is the time of the over-century-old evolution of the structures of the Russian Church in America. The Orthodox mission heritage is thoroughly presented basing on the life and work of the Archbishop of Alaska and North America, the future Patriarch of Moscow and all Russia Tikhon (Bellavin). Motivations, activities programme, methods, and above all, the results of activities undertaken by the priest in the area of the United States – were analysed against the needs and expectations of the development potential of the local community. However, the present author focused her main attention on preaching and organisational level of Tikhon's activities as well as on the evaluation of their results in the context of the spread of the Orthodox Church throughout the huge territory of North America.

Keywords: Tikhon (Bellavin), the Orthodox mission, the Romanov Empire, the Orthodox Church in America.